

Kolendo, Jerzy

"La mine antique d'Aljustrel (Portugal) et les tables de bronze de Vipasca", Claude Domergue, Paris 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/1, 151-153

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Claude Domergue, La mine antique d'Aljustrel (Portugal) et les tables de bronze de Vipasca, Publications du Centre Pierre Paris. 9, Paris 1983, s. 210. Ten sam tekst [w:] „Conimbriga” t. XXII, 1983.

Kopalnia Vipasca, dzisiejsze Aljustrel w Portugalii, zajmuje wyjątkowe miejsce w bogatej literaturze poświęconej górnictwu w okresie cesarstwa rzymskiego. Z tej miejscowości pochodzą bowiem dwie tablice brązowe odkryte w r. 1876 i 1906, które zawierają fragmenty rozporządzeń regulujących w sposób nadzwyczaj drobiazgowy zarówno organizację pracy w kopalni, jak też całość życia znajdującej się obok osady górniczej. Jeden z tych tekstów możemy datować na czasy Hadriana, drugi zaś jest nieco wcześniejszy.

Mimo swej fragmentaryczności oraz licznych luk i niejasności obydwie tablice z Vipasca są bezcennym źródłem do poznania funkcjonowania kopalń w okresie cesarstwa rzymskiego. Teksty te mają również wielkie znaczenie przy badaniu rzymskiej polityki ekonomicznej w prowincjach.

Trzeba jednak sobie zdawać sprawę z tego, że obraz który otrzymujemy analizując tablice z Vipasca jest dość fragmentaryczny. Mamy tu bowiem do czynienia z obszarem eksterytorialnym, podobnie jak wielkie domeny w Afryce, zarządzanym przez prokuratora cesarskiego. Istniał tu bardzo specyficzny system monopoli prowadzący do tego, że w Vipasca mógł działać tylko jeden fryzjer, czy też szewc mający wyłączne prawo wykonywania i reperowania obuwia. Ten monopol wdzierzawiali rzemieślnicy od administracji, która z kolei w drobiazgowy sposób regulowała wiele bardzo szczegółowych spraw. Tak np. były ustalane ceny na wóźnie do butów.

Teksty z Vipasca pozwalają nam też na prześledzenie wielu szczegółów związanych z wydobywaniem kruszców. Eksploatacją zajmowali się koloni, którzy byli zobowiązani do oddawania administracji połowy wydobytej rudy. Pośrednio dowiadujemy się też, że w kopalniach pracowali zarówno ludzie wolni, jak i niewolnicy. Trzeba stwierdzić, że obydwie tablice z Vipasca dostarczają sporo informacji o niewolnictwie. Szkoda tylko, że na ten ciekawy aspekt Cl. Domergue nie zwrócił dostatecznej uwagi i nie osadził konkretnych informacji dostarczonych przez teksty z Vipasca w ogólnej wiedzy o niewolnictwie antycznym.

Ustawy z Vipasca posiadają bardzo bogatą literaturę powstałą przede wszystkim po opublikowaniu poszczególnych inskrypcji. Zajmowała się ona głównie rekonstrukcją uszkodzonych tekstów oraz ustalaniem sensu poszczególnych przepisów. Ogromne dyskusje erudycyjne dotyczące pewnych szczegółów oraz koncentrowanie uwagi na problemach prawnych, zresztą bardzo ważnych i ciekawych, powodowało, że obraz systemu eksploatacji kruszców w kopalni Vipasca, jak też życia ludności górniczej nie przedstawiał się zbyt jasno.

Studium Claude Domergue o kopalni w Aljustrel powstałe na marginesie znajdującej się w druku jego wielkiej pracy o górnictwie na terenie Półwyspu Pirenejskiego, stanowi przełom w badaniach nad tablicami z Vipasca. Te regulaminy pracy w kopalni autor analizuje w oparciu o doskonałą znajomość zarówno ogólnej problematyki górnictwa antycznego, jak też i o autopsję samego regionu Aljustrel, gdzie prowadził badania archeologiczne.

Praca Cl. Domergue składa się, jak sugeruje zresztą jej tytuł, z dwóch części. Pierwsza (s. 7—40) zbiera wszystkie dostępne wiadomości o Vipasca, druga zaś (s. 41—180) przynosi szczegółowy komentarz krytyczny i egzegetyczny dwóch tablic brązowych oraz stara się dać całościowy obraz życia w kopalni i osiedlu górniczym.

W pierwszej części znajdujemy przede wszystkim informację o warunkach geologicznych złoża w Vipasca, co ma ogromne znaczenie dla rekonstrukcji techniki górniczej. Szczególnie cenną jest analiza informacji o śladach antycznych robót górniczych. Autor wykorzystał tu między innymi archiwalia związane z eksploatacją rudy w XIX i XX w. Różnego rodzaju plany wykonywane dla bieżących potrzeb eksploatacyjnych dostarczyły informacji o starożytnych robotach górniczych. Materiał ten został poddany bardzo wnikliwej analizie źródłoznawczej. Przykładem tego typu zabiegów mogą być rozważania, które doprowadziły do stwierdzenia, że sztolnia wodna w Aljustrzel używana w XIX w., w rzeczywistości była dziełem rzymskim. Ustalenie takie wymagało zajęcia się historią eksploatacji złoża w Aljustrzel w XIX w. Znaczenie badań nad tą dokumentacją archiwalną wynika z faktu, że współczesna eksploatacja zniszczyła większość śladów antycznych robót górniczych.

Duże znaczenie mają liczne analizy chemiczne odpadów produkcyjnych pozostałych po eksploatacji prowadzonej przez Rzymian. Pozwoliły one, wraz z informacjami dotyczącymi geologii złoża, na ustalenie nie zawsze jasnych kwestii, jakie metale uzyskiwano z kopalni w Vipasca. Była to miedź, srebro, a prawdopodobnie również i złoto. Nie można też wykluczyć eksploatacji żelaza. Analizy chemiczne pozwoliły na wyjaśnienie informacji jednej z tablic z Vipasca mówiącej o istnieniu dwóch rodzajów szybów (*putei aerarii* i *putei argentarii*) związanych z wydobywaniem miedzi i srebra. Ciekawe są też obserwacje autora dotyczące zależności między głębokością zalegania złoża eksploatowanego w starożytności a zawartością procentową miedzi w rudzie. Udało się stwierdzić, że Rzymianie eksploatowali do większych głębokości tylko rudy o dużej zawartości miedzi. W wypadku rud zawierających mniej metalu wydobywano je tylko w warstwach przypowierzchniowych.

Wartość pracy Cl. Domergue polega przede wszystkim na osadzeniu dwóch tablic z Vipasca w konkretach historii Półwyspu Pirenejskiego oraz w realiach praktyk górniczych stosowanych w starożytności. Stwierdzenie takie nie umniejsza wkładu autora w tradycyjną już problematykę epigraficzną i prawniczą związaną z interpretacją tablic z Vipasca.

Druga część książki przynosi szczegółowe opracowanie obu tablic. Znajduje się tu wstęp epigraficzny podający informację o aspekcie materialnym tablic oraz o ich paleografii. Następnie mamy tekst rozporządzeń wraz z przejrzystym aparatem krytycznym i przekładem. Komentarz pierwszego tekstu z Vipasca zachowanego z dużymi lukami składa się z dwóch części. Pierwsza stanowi dyskusję nad proponowanymi restytucjami, druga zaś przynosi właściwy komentarz historyczny. Takie rozdzielanie problematyki należy uznać za zabieg bardzo szczęśliwy w porównaniu z dotychczasową praktyką, kiedy to propozycje różnych uzupełnień sypchały na dalszy plan podstawowe problemy interpretacyjne.

W podsumowaniu autor stara się określić charakter analizowanych tekstów. Druga inskrypcja z Vipasca jest, według Cl. Domergue, lokalnym regulaminem dostosowanym do specyfiki eksploatacji złóż w południowo-zachodniej części Półwyspu Iberyjskiego, a nawet w pewnych wypadkach do samej kopalni w Aljustrzel. Tekst ten odbija jednak ogólne zasady działania administracji kierującej kopalniami należącymi do cesarza.

Książkę Claude Domergue o kopalni w Vipasca należy uznać za bardzo po-
ważny wkład w studia nad górnictwem antycznym. Jednocześnie praca ta poka-
zuje, do jak ciekawych stwierdzeń mogą prowadzić badania nad kulturą mate-
rialną traktowaną nie jako cel sam w sobie, lecz w powiązaniu z historią gospo-
darczą i społeczną.

Jerzy Kolendo

Miloslav Polívka, *Mikulaš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Rozpravy Československé Akademie Věd, Řada Společenských Věd 92/1, Academia, Praha 1982, s. 69.

Fenomen husytyzmu, pomimo olbrzymiej już bibliografii nie przestaje być
w dalszym ciągu atrakcyjny dla historyków. Niezwykłość zjawiska skłania do coraz
nowych studiów i to nie tylko wśród Czechów, ale również w innych krajach.
Istniejące ogólne ujęcia ruchu husyckiego są już w znacznej mierze przestarzałe¹,
dlatego z uznaniem należy powitać każdą nową próbę naświetlenia wycinkowych
fragmentów tego ruchu. W starannie redagowanej serii rozpraw Czechosłowackiej
Akademii Nauk otrzymaliśmy pracę M. Polívki. Reprezentant młodszego pokole-
nia mediewistów českich dał się już poznać jako autor artykułów eksplorują-
cych problematykę społeczno-polityczną i gospodarczą czasów husyckich oraz
epoki poprzedzającej².

Dzieje społeczeństwa ziem českich nie cieszyły się w przeszłości zbyt-
nym zainteresowaniem historyków. Szlachta česká posiada co prawda pewną liczbę
poświęconych jej opracowań, ale kwestii niejasnych pozostaje ciągle bardzo wiele,
a wśród nich są takie jak geneza arystokracji czy też rozwarstwienia szlachty
na wyższą czyli panów i niższą (rycerze, włódcy, „zemanie”, panosze). Rozwarst-
wienie to uwidacznia się w XIV w., chociaż prawne rozdzielenie szlachty na dwie
nierówne pod względem przywilejów i uprawnień warstwy następuje dopiero
w końcu wieku XV.

Różnicujące się społeczeństwo české wzięło aktywny udział w ruchu husy-
ckim, choć nie wszystkie jego części w sposób równie zdecydowany. Jednym z naj-
ciekawszych zagadnień jest postawa szlachty wobec husytyzmu a zwłaszcza jej
niższych warstw. Wiadomo, że niższa szlachta opowiedziała się w znacznej części
po stronie ruchu husyckiego, nie całkiem jednak wyjaśnione są motywy takiej
postawy.

Próbuje odpowiedzieć na to pytanie M. Polívka. Praca dzieli się na dwie czę-
ści. Pierwsza charakteryzuje położenie niższej szlachty w okresie przedhusyckim,
w drugiej zaś postawę tej warstwy ukazano poprzez jednego z jej czołowych
przedstawicieli Mikołaja z Husy. Pierwsza część w większym stopniu nawiązuje
do wcześniejszych ustaleń i szeroko uwzględnia literaturę przedmiotu; druga sta-
nowi już wyraźnie produkt samodzielnych badań.

¹ Udana jest partia tekstu poświęcona husytyzmowi w najnowszej syntezie
dziewięciu ziem českich: *Přehled dějin Československa* t. I, cz. 1 (do r. 1526), Pra-
ha 1980, s. 419 nn.

² M. in. M. Polívka, *A contribution to the problem of property differentia-
tion of the lesser nobility in the pre-hussite period in Bohemia*, „Hospodářské
Dějiny — Economic History” t. II, Praha 1978, s. 331—359; tenże, *Tábor v čes-
kých dějinách*, [w:] *Husitský Tábor* t. II, Tábor 1979, s. 7—16; tenże, *Mikuláš
z Husi v počátcích husitské revoluce*, [w:] *Husitský Tábor* t. IV, Tábor 1981,
s. 69—75; tenże, *Předpoklady pro účasti nižší šlechty v husitské revoluci (klíčové
problémy studia)*, [w:] *Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesatinám
akademika Jaroslava Purše*, Praha 1982, s. 205—224.